

پنجاب دی لسانی پالیسی تے پنجابی زبان

Abstract:

This paper discusses the language policy of the Punjab government, focusing on the Punjabi language and the identity of the Punjabi people. It explains how language, race, and culture play an important role in making a nation. The paper also shows that questions of identity and policy are very sensitive. Finally, it describes the social, political, and institutional barriers that stop Punjabi language from growing and being promoted in Punjab.

keywords: Punjab, Language Policy, Identity, Culture, Punjabi Language, Promoted in Punjab.

لسانیات دا علم اک وسیع تے تہ در تہ علم اے۔ لسانیات دیاں بہت ساریاں تعریفاں سامنے آندیاں نیں۔ ڈاکٹر شہباز ملک لسانیات دی تعریف کردے آکھدے نیں:

”لسان جیہدے توں لفظ لسانیات بنیا اے عربی زبان دا لفظ اے جیہدا مطلب اے زبان یا جلیبھ، اصطلاحی مطلب وچ لسانیات دے معنے زبان یا زبانوں دے علم ہوندے نیں۔“ (1)

ایسے طرح سانوں لسانیات بارے ہور وی دانشوراں راہیں دس پیندی اے کہ لسانیات کیہ

اے جیویس Punjabi Literary Treasure وچ دسیا گیا اے:

"The Linguistics: The historic up gradation and development of language has produced the study of linguistics. That is why linguistics has proven its technical and historic value in the current era. A renowned linguistic defines its terminology of linguistics as: Linguistics is the kind of knowledge which studies the base and nature of language, and also looks into the issues like its beginning development and scope."(2)

لسانیات دے علم راہیں ایس جے پنجابی زبان ول دھیان کریے تے اہدی قدامت تے پچھو کڑتے بھرویں گل ہو چکی اے۔ جیہدے وچ آصفت خاں داناں آج پدھر تے آندا اے۔ اوہناں اپنی کتاب ”پنجابی زبان دا پچھو کڑ“ وچ سر جارج گریسن (A/4) دا حوالہ دتا اے:

”سر جارج گریسن (A/4) نے پنجابی بارے جو کجھ وی لکھیا، اوہ ہورل

تے ٹسڈل دیاں تھیوریاں نوں اگانہہ ودھایا اے۔ گریسن نے لکھیا اے کہ:

پنجابی سارے مشرقی پنجاب تے بھارتی پنجاب دی بولی اے۔“ (3)

اوہناں ایس بارے جغرافیائی حوالے نال لمی چوڑی بحث کیتی اے پر ساڈی تے

اپنے پنجاب وچ بولی جان والی پنجابی بولی دی گل اے۔ اگے چلیے تے سانوں پنجاب سرکار ولوں

پنجاب دی لسانی پالیسی دا سامنا اے۔

پالیسی دی تعریف:

پالیسی توں مراد اصول، رہنما، خطوط یا قواعد دا مجموعہ اے۔ جیہنوں کوئی ریاست، ادارہ یا

تنظیم اپنے مقصد لئی یا اپنے فیصلیوں میں منوان لئی بناندی اے۔ یعنی پالیسی اک لائحہ عمل جیہڑا فیصلہ سازی تے اوہدے اُتے عمل درآمد کران لئی مدد کردا اے۔

Thomas R. Dye اپنی کتاب Understanding Policy وچ لکھدے نیں

کہ:

"Public policy is whatever governments chose to do or not to do." (4)

مطلب ایہ کہ پالیسی اوہنوں آکھدے نیں جیہدے وچ حکومت کجھ کرن یا نہ کرن دا فیصلہ کردی اے۔ پاکستان وچ اک پالیسی ساز ادارہ کم کر رہیا اے جتھے بہت ساریاں پالیسیاں بن دیاں نیں۔ پر پنجاب دی لسانی پالیسی بارے کوئی کم نظریں نہیں آندا... بس اوہ ای پالیسی جیہڑی انگریز نے بنائی۔ اوہناں دی پالیسی بارے ڈاکٹر نوید شہزاد اپنی کتاب ”پنجاب کالسانی مزاج“ وچ دسدے نیں:

”میری رائے میں انگریز حملہ آور قابض کی لسانی پالیسی کا ایک پہلو یہ بھی تھا کہ ہر مقامی زبان کو وہاں کے دربار سے الگ رکھا جائے تاکہ وہ مراعات یافتہ طبقے کی وساطت سے مقامیوں کے لئے اعتماد و اعتبار کا ذریعہ نہ بن سکے۔“ (5)

پنجاب دی باقاعدہ ”لسانی پالیسی“ اج تک نہ بن دیاں بہت ساریاں اوکڑاں سامنے آندیاں نیں جیہناں نال سیاسی، سماجی تے ثقافتی معاملات جڑے ہوئے نیں۔ جیہڑیاں اصل اوکڑاں نیں اوہناں چوں کجھ تہاڈے سامنے رھن دا چارہ کرناواں۔

سیاسی تے ثقافتی اوکڑاں توں پہلے ایہ گل تے گوہ کرنا پینا اے کہیہ واقعی پنجابی زبان یا پنجابی قوم دی زبان اے۔ پاکستان دی قومی زبان اُردو قرار دتی گئی جدکہ پنجاب دی اکثریتی زبان پنجابی اے۔ ڈاکٹر نوید شہزاد ہو رال ایہدے بارے اپنی کتاب وچ اک مضمون لکھیا اے:

”پنجاب کی مادری زبان اُردو ہے لسانی تنازع سے متصادم تحقیق“ (6)

جدوں ایس سارے ملک دی زبان اُردو نوں مٹھیا تے اودوں ایس ایس گل دا

دھیان نہیں کیبتا کہ قوماں رنگ، نسل، خطے تے زبان نال بن دیاں نیں جیہڑا کہ بن اک وڈا علمی مسئلہ بن گیا اے تے اگے جا کے اوہی مسئلہ سیاسی اوکڑ دی شکل وٹا بیٹھا۔ 1952ء دے لسانی تناظر بارے لکھی گئی اک چھوٹی جیہی Booklet ”پاکستان میں قومی زبانوں کا مسئلہ“ وچ فیروز دین منصور نے قومی زبان اور سرکاری زبان دے مضمون وچ اپنے وچار سانجھے کیتے نیں۔ اوہ قوم بارے دس پاندے نیں:

”قوم اور سیاست میں فرق کی وضاحت سے قومی زبان کی اصطلاح کا مفہوم

واضح ہو جاتا ہے۔ قومی زبان ریاست کی سرکاری زبان اور دفتری زبان کو

نہیں کہتے بلکہ اُس زبان کو کہتے ہیں جو مادری زبان ہو۔“ (7)

یعنی اوہناں دے کہن موجب ماں بولی ای قومی زبان ہوندی اے جد کہ سرکاری زبان

نوں ماں بولیاں قومی زبان نہیں آکھیا جاندا۔

پنجابی قومیت:

پنجاب دے وسنیکاں دی ماں بولی پنجابی اے ایس بارے بہت سارے دانشوراں دا

خیال اے کہ پاکستان دی قومی زبان اردو اے تے پورے ملک وچ اردو زبان نوں قومی زبان

منیا جاندا اے پر فیروز دین منصور اپنے کتا پچے وچ ایہدی وضاحت کجھ ایس طرح کردے نیں:

”جدید سیاست اور عمرانیات میں لفظ قوم کا مفہوم مذکورہ بالا مفہوم سے مختلف

ہے۔ قوم اس انسانی آبادی کو کہتے ہیں جو ایک مخصوص خطے میں رہتی ہو، ایک

مخصوص نفسیاتی ذہنیت رکھتی ہو اور معاشی اعتبار سے ایک وحدت ہو۔“ (8)

ایس اصطلاح نوں مکھ رکھیے تے قوم اور قومیت دے معنی نتر کے سامنے آجاندے

نیں۔ پاکستان وچ کئی قوماں آباد نیں جویں سندھی، بلوچی، پشتون تے پنجابی۔ ایسے طرح ہور وی

قوماں ملدیاں نیں۔ اتلی اصطلاح نوں مکھ رکھ کے گل کرے تے پتہ چلدا اے کہ قوم بارے جدید

سیاسی تے عمرانی نظریہ قوم لئی مخصوص تے اتے دسی خصوصیات دا ہونا لازمی اے۔ ایہ کوئی خیالی گل

بات نہیں۔ اردو زبان وچ وی قوم دا لفظ کسے گروہ دے پیشے یا ذات دے اعتبار نال بیان ہوندا

اے۔ جیویں جلا ہے دی قوم، لوہاراں دی قوم، ترکھاناں دی قوم یاں فیر قبیلے تے نسل بارے جیویں گجر، ارائیں، کھرل وغیرہ کسے خاص علاقے نال تعلق رکھن والیاں وچ پٹھان، کشمیری، پنجابی، بلوچی، سندھی نیں۔ ایسے طرح مذہبی گروہ بندی یا ملت دے معنی وچ۔ عیسائی قوم، مسلمان قوم، ہندو قوم، پرائیس بارے فیروز دین ہوراں کھل کے گل کیتی اے کہ کسے قوم دی بنیاد مذہب نہیں ہوندی۔ جیویں اوہناں دا مننا اے کہ:

”قوم کی بنیاد مذہب نہیں ہے مختلف مذہبوں کے لوگ ہم قوم ہو سکتے ہیں۔ انگریز امریکی یا فرانسیسی اقوام میں رومن کیتھولک بھی ہیں۔ پروٹسٹنٹ بھی، یہودی اور مسلمان بھی۔ چینی ایک قوم ہیں حالانکہ ان میں بدھ مذہب کے ماننے والے بھی ہیں، کنفیوشس کے پیروکار بھی، عیسائی اور مسلمان بھی۔ جاپانی ایک قوم ہیں حالانکہ ان میں بدھ کے پیروکار بھی ہیں اور شنتو مذہب رکھنے والے بھی۔ اسی طرح مصری ایک قوم ہیں حالانکہ ان میں مسلمان بھی ہیں اور قطبی عیسائی بھی۔“ (9)

استیعاب یہ وی ضروری نہیں کہ کسے اک مذہب نوں منن والے سارے کسے اک قوم دی قومیت رکھدے ہوں جیویں اوہ اگے آکھدے نیں:

”انگلستان اور ریاستہائے متحدہ امریکہ دونوں ملکوں میں اکثریت پروٹسٹنٹوں کی ہے مگر انگریز ایک قوم ہیں اور امریکی ایک الگ۔ پورے ملک میں بڑی بھاری اکثریت عیسائیوں کی ہے۔ مگر ہم یورپ کے سب باشندوں کو ایک قوم نہیں کہہ سکتے۔ مراکش سے پاکستان تک سب ملکوں میں غالب اکثریت مسلمانوں کی ہے۔ مگر وہ ایک قوم نہیں... مختلف قوموں میں بٹے ہوئے ہیں۔ ترکی میں ترک قوم ہے۔ مصر میں مصری قوم اور ایران میں ایرانی قوم، اس سے نہ تو مذہب کی شان کم ہوتی ہے نہ مذہب کی عظمت اور عزت پر حرف آتا ہے۔ مذہب اپنی جگہ ایک حقیقت ہے اور قوم اپنی جگہ۔ دونوں کی خصوصیات اور حدود عصر جدا ہیں۔“ (10)

اوبناں بھانے مذہب اپنی جگہ تے اک مسلمہ حقیقت اے تے قوم اپنی تھاویں اک وکھری پچھان رکھدی اے۔ شروع وچ ایس ریاست تے زبان دی گل چھیڑی سی ریاست اصل وچ اوس خطے یا علاقے نوں آکھدے نیں جتھے اک آزاد تے خود مختار حکومت ہووے۔ جیویں امریکہ، فرانس، روس، چین، ہندوستان تے پاکستان وغیرہ اے۔

ایس ویلے ساری دنیا وچ دو قسم دیاں ریاستاں وی موجود نیں۔ اک اوہ جتھے اک قوم آباد اے تے دوجی اوہ جتھے اک توں بوتیاں قوماں آباد نیں۔ جیویں:

”فرانس، برطانیہ، ترکی، مصر، یونان ایک قومی ریاستیں ہیں اور روس، چین،

ہندوستان، پاکستان اور سوئٹزرلینڈ وغیرہ کثیر قومی ریاستیں ہیں۔“ (11)

جیویں باقی ریاستاں نال پاکستان وی اک قوم دی زمین اے۔ اتھے پٹھان، پنجابی، پشتوان، سندھی تے ہور بہت ساریاں قوماں آباد نیں۔ پر ایس سے زبان دی بنیاد تے اک خطے دی قوم دانعرہ لانا ملکی وحدت دی راہ وچ شاید اک رکاوٹ دا درجہ اختیار کر جاوے۔ ایس پاروں ایس مسئلے نوں بڑی سیاف تے عقل مندی نال نبیڑنا پئے گا۔ زبان دا مسئلہ اک جیہا مسئلہ جیہنوں نہ نالیا جاسکدا اے تے نہ ایہ کسے ایکٹ رائیں توڑ چڑھ سکدا اے۔

ہن ساڈا پاکستانی ہونا اک قومی شناخت دا حصہ بن چکیا اے جد کہ ایس اک ملت یا وحدت وی اکھواسکدے ہاں۔ پر قوم دی تشریح وچ اک لمبی چُپ نے ایہنوں گنجل دار کر دتا اے۔ ایس پاکستانی ہون تے فخر کرنے آں پر پنجابی زبان تے پنجابی ہونا وی اکھو پروکھے نہیں کر سکدے۔ ہن تے پنجاب وچ پنجابی دے کئی لہجے وی اک زبان دا دعویٰ کر دے نیں جیہنوں Address کرنا اک مشکل سوال اے پر جیویں فیروز دین منصور نے دس پائی اے کہ:

”پاکستان کی دستور ساز اسمبلی میں 10 اپریل 1952ء کو ایک قرارداد پاس کر

کے زبان کے سوال پر غور و خوض کو ایک غیر معین عرصہ تک کے لئے ملتوی

کر دیا گیا۔“ (12)

آتوں پنجابیاں وی لسانی پالیسی دی شکل بنا کے سرکار اگے نہیں رکھی۔ بس تعلیمی پالیسی دی گل کر دے رہے جیہڑی کہ تجویزاں دی حد تک ای محدود رہی۔ ایس حوالے نال ”پنجابی ادب سہ

ماہی، وچ محمد آصفت خاں تے شفقت تنویر مرزا ہوراں پالیسی دے ناں توں تعلیمی پالیسی بنان دی تجویز دتی کہ پنجاب وچ پرائمری سطح تے پنجابی زبان پڑھائی جائے۔ آئین پاکستان وی آکھدا اے پچھلے دناں پنجاب اسمبلی وچ وی پرائمری تک پنجابی پڑھان دا مطالبہ کیتا گیا پر اے تیک پنجاب دی باقاعدہ لسانی پالیسی بنان دا مطالبہ نہیں کیتا گیا۔ ایسں اج تک بلی دے ڈرتوں کبوتر وانگ اکھاں میچ کے بیٹھے ہوئے آں۔ ایسے وجہ پاروں ایسں پنجاب دی لسانی پالیسی بناون وچ سیاسی، سماجی تے ثقافتی مسئلیاں وچ پھسے ہوئے آں تے پنجاب سرکار وی اج تک کوئی پنجاب دی لسانی پالیسی نہ بنا سکی۔

References:

- * Director Pilac, 1 Qazafi Stadium Ferozpur Road, Lahore
- 1- Shahbaz Malik, Prof. Dr.- Punjabi Linguistics (Lahore: Aziz Book Depot Urdu Bazaar, 1996)
- 2- Khaqan Haider Ghazi, Dr.- Punjabi Literary Treasure (Lahore: Punjab Institute of Language, Art & Culture, 2018)17.
- 3- Muhammad Asif Khan- Punjabi Boli Da Pachhokar (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board, 2003)122.
- 4- Thomas R. Dye- Understanding Policy (Boston: Imprint Publishers, 2013)3.
- 5- Naveed Ahmed Shahzad, Prof., Dr.- Punjab ka Lisani Mizaj (Lahore: Dr. Faqir Muhammad Faqir Research Chair, Department of Punjabi, Punjab University, 2018)22.
- 6- As Above, P-146.
- 7- Feroz Din Mansoor- Pakistani me Qoumi Zubano ka Masla (Lahore: Suchet Kitab Ghar, S.N)13.
- 8- As Above, P-10.
- 9- As Above, P-11.
- 10- As Above, P-12.
- 11- As Above, P-12.
- 12- As Above, P-08

